

Till: Justitedepartementet
Diarienummer: Ju2022/02331
Remissyttrande från: Sveriges Kvinnoorganisationer
Datum och ort: 2023-01-27, Stockholm

Sveriges Kvinnoorganisationers yttrande över betänkandet Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38)

Sveriges Kvinnoorganisationer är en partipolitiskt obunden paraplyorganisation för kvinnorörelsen i Sverige. Vi samlar 50 föreningar som tillsammans representerar över 130 000 kvinnor och flickor.

Nedan följer vårt yttrande över betänkandet Alla tiders föräldraskap – ett stärkt skydd för barns familjeliv (SOU 2022:38). Yttrandet har beretts av Margareta Rhen, vice ordförande, och Clara Berglund, generalsekreterare.

Sammanfattande och övergripande kommentarer

Sveriges Kvinnoorganisationer avstyrker samtliga förslag som avser att könsneutralisera den föräldrarättsliga lagstiftningen. Utredningens uppdrag var att utreda hur reglerna om föräldraskap kan moderniseras och göras könsneutrala, inkluderande och överskådliga med mera. Inget av detta åstadkoms emellertid med de förslag som läggs. Ett könsneutralt föräldrabegrepp gör att lagstiftningen blir svårare att förstå. Att osynliggöra kvinnor och kvinnors roll i reproduktionen är exkluderande snarare än inkluderande samt omodernt snarare än modernt.

Utredningen slår fast att den svenska föräldraskapsrättsliga lagstiftningen "innehållsmässigt är en av de mest moderna i världen" och att den genom tillägg som gjorts fungerar väl för olika grupper av människor och typer av familjer. Mot bakgrund av det kan behovet av de förändringar som föreslås ifrågasättas.

Sveriges Kvinnoorganisationer tillstyrker att moderskapsprincipen blir lagfäst, vilket bland annat innebär ett ytterligare skydd mot utnyttjande genom surrogatmoderskap. Vi vänder oss dock emot att denna könsbaserade princip felaktigt tolkas på ett könsneutralt sätt av utredningen, vilket står i motsats till principens andemening. När det gäller de föreslagna reglerna om föräldraskap i internationella situationer så anser vi, till skillnad från utredningen, att dessa bör vara tillämpliga också och framförallt när barn tillkommit genom surrogatarrangemang.

Vi tillstyrker även förslagen om folkbokföringsregistrerade fullmakter som ger sociala föräldrar möjlighet att sjukskrivna barn från skolan och i andra frågor agera på samma

sätt som vårdnadshavare. Detta möjliggör för föräldrar att dela mer lika på ansvaret för och omsorgen om barn, även när dessa inte är gemensamma. Vi anser dock att det är en allvarlig brist att utredningen varken när det gäller fullmakter eller frågor om umgänge berör förslagets inverkan på våldsutsatta kvinnor och barn. Sveriges Kvinnoorganisationer anser att fullmakter ska dras tillbaka och umgänge avbrytas så snart det finns en misstanke om att våld förekommer.

Nedan följer kommentarer om några av utredningens förslag och bedömningar.

12. Översyn av föräldrabalkens regler om föräldraskap

Det ska införas ett könsneutralt föräldrabegrepp

Sveriges Kvinnoorganisationer avstyrker utredningens förslag om att införa ett könsneutralt föräldrabegrepp som ersätter "mor", "far" och andra könade föräldrabegrepp i föräldrabalken. Att lagen idag använder tre olika föräldrabegrepp är inte ett problem, utan i stor utsträckning ändamålsenligt. Kvinnor och män blir föräldrar på olika sätt, vilket bör avspeglas i lagstiftningen när så är relevant. Det är därutöver viktigt att lagen också fungerar för samkönade par och personer som ändrat könstillhörighet, vilket nuvarande lagstiftning gör enligt föreliggande utredning .

Att radera "kvinnor" och "moderskap" ur föräldrabalken beskrivs av utredningen närmast som formalia, men är i praktiken mer än en semantisk fråga. Det finns, som utredningen själv konstaterar, anledning att skilja på föräldrarna då den som fött barnet och den andra föräldern kan ha olika rättigheter och skyldigheter. Utredningen hävdar dock att detta inte explicit behöver uttryckas utan att det framgår av av sammanhanget vem som har vilka rättigheter. Sveriges Kvinnoorganisationer menar att så inte är fallet och att förändringen medför att skyddet för kvinnors könsbaserade rättigheter försvagas genom att de inte längre definieras som könsbaserade i lagen.

Kvinnorörelsen har arbetat i över 100 år för att kvinnors och flickors perspektiv och behov ska synliggöras. Vi vet att när så inte är fallet utgår organisationer och samhället i stort istället utifrån mäns och pojkars behov, inte för att man medvetet vill missgynna flickor utan för att en manlig norm genomsyrar historien och samhället. Därutöver det aktiva synliggörandet av olika grupper av kvinnor och män en del av arbetet med jämställdhetsintegrering, som är den huvudsakliga strategi som Sverige och många andra länder har valt för att uppnå jämställdhet. Sveriges Kvinnoorganisationer ser med stor oro på hur man inom svensk offentlig förvaltning och lagstiftning allt oftare börjat frångå jämställdhetsintegreringen och återgå till könsneutrala skrivningar, där föreliggande utredning är ett av flera exempel. Samma trend syns också internationellt och har mötts av stark kritik från kvinnoorganisationer och jämställdhetsexperter. Ingenting av detta nämns dock i utredningen. Det är en allvarlig brist att utredningen inte beaktar de starka argument som återkommande framförs mot könsneutralisering av lagstiftning i Sverige och andra länder. Istället beskrivs förslagen om könsneutralisering som positiva för jämställdheten utan närmare motivering.

Moderskapsprincipen ska lagfästas

Moderskapsprincipen som anger att den kvinna som föder barnet är barnets mor erkänner den särskilda roll som kvinnor spelar i reproduktionen och bidrar, tillsammans med aborträtten, till att kvinnor ges makten över sin kropp och reproduktion. Den är ett svar på den underordning och det utnyttjande som kvinnor världen över och genom historien utsätts just för att de är kvinnor. Kvinnors sexualitet kontrolleras, kvinnors kroppar våldtas och kvinnor tvingas bära barn åt andra än sig själva. Att utredningen föreslår att moderskapsprincipen ska lagfästas är därför mer än välkommet, att man samtidigt menar att den ska vara könsneutral är obegripligt. En princip som syftar till att bekräfta kvinnors roll i reproduktionen görs om så att den osynliggör detsamma. En könsbaserad rättighet görs om till en könsblind mening utan koppling till verkligheten.

Behovet av särskilda regler när det inte är känt eller är oklart vem som har fött ett barn

Sveriges Kvinnoorganisationer välkomnar att utredningen vill tydliggöra att socialnämnden är skyldig att utreda vem som har fött ett barn i det fall detta är oklart för att kunna fastställa vem som är förälder (moder). Vi menar att denna plikt också bör gälla i det fall barnet har tillkommit genom surrogatarrangemang då alla barn enligt barnkonventionen har rätt att känna till sitt ursprung.

Hävande av föräldraskap för den förälder som inte har fött barnet

Sveriges Kvinnoorganisationer tillstyrker utredningens förslag om att begränsa möjligheterna att häva ett faderskap genom att inskränka föräldrars talerätt med en tidsgräns. Förslaget är välkommet eftersom det minskar möjligheterna för pappor att slippa undan skyldigheten att betala underhåll för och på andra sätt ta ansvar för barn som de har satt till världen. Vi vill också tillägga att den andra föräldern, oftast en mamma, alltid bör höras i ärenden som rör hävande av faderskap.

Behovet av ändringar i lagen om rättsgenetisk undersökning vid utredning av faderskap

Sveriges Kvinnoorganisationer tar inte ställning till utredningens förslag men konstaterar att det här är viktigt att lagen skiljer på kvinnor och män. Moderskap etableras enligt moderskapsprincipen genom födandet, vilket innebär att rättsgenetiska undersökningar inte alltid kan användas för att belägga kvinnors föräldraskap. Detsamma gäller dock inte för faderskap. Av dessa skäl motsätter vi oss förslaget att byta namn på och i övrigt könsneutralisera den aktuella lagen.

Behovet av ändringar i reglerna om föräldraskap i internationella situationer

Sveriges Kvinnoorganisationer tar inte ställning till var i föräldraskapsreglerna om föräldraskap i internationella situationer ska placeras, men avstyrker liksom i andra delar alla förslag som innebär att det könade föräldraskapsbegreppet "mor" ersätts med det könsneutrala begreppet "förälder". Avsnittet ger en tydlig illustration av hur könsneutralisering ofta bidrar till att texter blir svårare att förstå, istället för att göra föräldraskapsreglerna mer lättillgängliga. Så som direktiven stipulerar bidrar förslagen till

motsatsen. Följande mening är ett av flera exempel på detta: "Lagen ska dock inte gälla när ett föräldraskap för den som inte har fött barnet och inte heller har bidragit med sina spermier till barnets tillkomst ska ersätta föräldraskapet för den som har fött barnet." (s. 40)

Sveriges Kvinnoorganisationer delar utredningens bedömning om att svensk lag alltid ska gälla när det gäller moderskap i internationella situationer. Vi välkomnar att lesbiska kvinnor, som inte själva bär barnet, med denna förändring, kommer att behandlas på samma sätt som heterosexuella män. Till skillnad från utredningen anser vi att "alltid" också bör omfatta barn som tillkommit genom surrogatarrangemang. Moderskapsprincipen som utredningen vill lagfästa måste gälla alla kvinnor, och i synnerhet de kvinnor som utnyttjas i surrogatindustrin.

Följändringar med anledning av att det införs ett könsneutralt förädrabegrepp i förädrabalkens regler om förädraskap

Sveriges Kvinnoorganisationer avstyrker utredningens samtliga förslag om att ersätta begreppen "mor" och "far" med olika variationer med begreppet förälder i ett stort antal bestämmelser. Vi menar som tidigare framfört att begreppet mor är tydligare, enklare att förstå och bättre stämmer överens med det allmänna rättsmedvetandet jämfört med det föreslagna "den som har fött barnet".

Ändringarna beskrivs som redaktionella men innebär i flera fall att lagarnas innebörd förändras, eftersom orden "moder" och "förälder" bara delvis har samma betydelse. I hälso- och sjukvårdslagen föreslås till exempel att "moderskap" ska ersättas med "förädraskap" i följande mening: "Regionen ska även erbjuda en god hälso- och sjukvård åt 1. den som, utan att vara bosatt här, har rätt till vårdförmåner i Sverige vid sjukdom och moderskap enligt vad som följer av Europaparlamentets och rådets förordning (...)." Det skulle kunna tolkas som att även pappan har rätt till vårdförmåner innan, under och efter hans partners graviditet, vilket inte torde stämma överens med lagstiftarens intention. Detsamma kan sägas om när det gäller förädraledighetslagen där utredningen bland annat vill stryka ordet "kvinnlig" i en mening som handlar om att "arbetstagare som väntar barn" har rätt till omplacering och ledighet. Vi menar att det är viktigt att denna rätt enbart gäller den som är gravid.

Förslagen bildar här ett mönster som handlar om att kvinnor helt osynliggörs eller i vissa fall att tonvikten förskjuts från modern till barnet. I förordningen om det Medicinska födelseregistret föreslår utredningen till exempel att "kvinnor och deras nyfödda barn" istället ska beskrivas som "ett nyfött barn och den som har fött barnet". Kvinnor förminskas alltså till att bli barns objekt, istället för att beskrivas i sin egen rätt, och barnet beskrivs inte längre som tillhörande mamman. Detta trots att syftet med Medicinska födelseregistret är beskriva händelser och utfall för kvinnor och barn under graviditet, förlossning och nyföddhetsperioden.

Vi har tidigare argumenterat för vikten att alltid synliggöra kvinnors perspektiv och behov, vilket av uppenbara skäl är särskilt viktigt när det handlar om frågor kopplade till graviditet, men även hälso- och sjukvården i stort. Kvinnor har ofta andra sjukdomar än män, eller olika symptom på samma sjukdom, varför det är viktigt att sjukvården aldrig får bedrivas könsneutralt. När så ändå sker leder det ofta till att kvinnor och män inte får lika vård utifrån sina lika eller olika behov. Den nuvarande regeringen har särskilt uttalat att man vill prioritera jämställdhet i vården och kvinnors hälsa, utifrån denna ambition hoppas vi att man inte följer utredningens förslag som leder i motsatt riktning.

Sveriges Kvinnoorganisationer menar att det istället bör göras en genomlysning av föräldrabalken, hälso- och sjukvårdslagen, socialtjänstlagen med mera för att undersöka var det finns vikt att synliggöra kvinnor och flickor än mer och stärka skyddet av kvinnors och flickors könsbaserade rättigheter.

13. Utökade möjligheter till adoption

Sveriges Kvinnoorganisationer tar inte ställning till de förslag som läggs vad gäller adoption. Vi konstaterar dock att utredningen överhuvudtaget inte belyser adoption av barn som har tillkommit genom surrogatarrangemang, vilket vi menar är en brist. Om ett par som beställer ett barn genom ett surrogatarrangemang skiljer sig eller separerar innan barnet ha fötts, ska den som inte är genetiskt besläktad med barnet då tillåtas adoptera? Sveriges Kvinnoorganisationer menar att surrogatarrangemang strider mot adoptionslagstiftningens vederlagförbud.

14. Åtgärder för familjer där fler än två vuxna tar föräldraansvar

Informationsinsatser för familjer där sociala föräldrar finns

Sveriges Kvinnoorganisationer tillstyrker att Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd (MFoF) ges i uppdrag att informera om möjligheten att ge sociala föräldrar rättsligt mandat att agera i frågor som rör ett barn. Det är välkommet om dessa insatser kan bidra till att fler familjer delar mer lika ansvaret för barnen och i förlängningen hushållets obetalda arbete i stort.

Samtidigt kan både fullmakter och de nya föräldrafullmakter som föreslås också vara ett verktyg för våldsutövande män att få insyn i och därmed kontrollera och begränsa kvinnor och barns frihet. Detta är ett allvarligt problem som borde analyseras djupare men som endast beskrivs kortfattat i betänkandet. Sveriges Kvinnoorganisationer menar att MFoF vid de insatser som görs också bör informera om var den som är utsatt för våld i sin relation kan få stöd och i övrigt agera. Den som utfärdar en fullmakt bör känna till att fullmakten när som helst kan dras tillbaka. Alla medarbetare som möter målgruppen bör också utbildas i att upptäcka våldsutsatthet och agera på rätt sätt vid misstanke.

En ny lag om föräldrafullmakter

Sveriges Kvinnoorganisationer tillstyrker utredningens förslag om att införa en ny form av fullmakter som registreras i folkbokföringen och ger en av vårdnadshavaren utsedd person, möjlighet att agera i hans eller hennes ställe i frågor som rör barnet. Förslaget medför ytterligare möjligheter för män och kvinnor som bor tillsammans att dela jämställt på ansvaret för och omsorgen om barn, även när dessa inte är gemensamma.

Dock ser vi att förslaget, i än större utsträckning än nuvarande lagstiftning som nämns ovan, kan komma att missbrukas av män som utövar våld och förtryck, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck. Som tidigare framförts ser vi det som allvarligt och vi hade gärna sett en djupare analys av dessa risker och hur de bäst kan förebyggas av utredningen.

Sveriges Kvinnoorganisationer avstyrker utredningens förslag om att socialnämnden inte ska få behörigt att återkalla föräldrafullmakter. I det fall en föräldrafullmakt används på ett sätt som innebär att barnet far illa och vårdnadshavaren inte själv agerar för att återkalla fullmakten, menar utredningen att socialnämnden istället för att återkalla fullmakten bör utreda vårdnaden. Det är ett resonemang som avslöjar utredningens bristande kunskap om det könade våldets mekanismer. Att en mamma som utsätts för våld och förtryck inte vågar eller har förmågan att återkalla förövarens fullmakt innebär på intet sätt att hon skulle vara en olämplig vårdnadshavare. Vi anser att socialnämnden bör kunna och ska återkalla föräldrafullmakter så snart det finns misstanke om våld

Barns rätt till umgänge med sociala föräldrar stärks

Sveriges Kvinnoorganisationer tar inte ställning till utredningens förslag om utökade möjligheter till umgänge med särskilda umgängespersoner. Vi konstaterar dock att utredningen även i denna del underlåter att analysera hur de förslag som läggs kommer att påverka våldsutsatta föräldrar och barn. Det är en allvarlig brist eftersom det är vanligt att våld förekommer i de tvister som rör föräldrarnas umgänge med barn, troligen kommer detta också vara fallet när det rör så kallade sociala föräldrar. Vi menar att utredningen bör tydliggöra att barns rätt till umgänge inte är en skyldighet samt innefatta rätten att slippa umgås med en förövare. De senaste åren har kvinnojourer upprepade gånger larmat om hur barn mot sin uttryckta vilja döms till umgänge med våldsamma föräldrar, detsamma riskerar att ske med sociala föräldrar. Sveriges Kvinnoorganisationer menar att socialnämnden bör kunna besluta om att begränsa umgänget med föräldrar så väl som sociala föräldrar vid misstanke om våld. I det fall våldet är konstaterat och mamman och barnet bor på skyddat boende, bör umgänget alltid avbrytas.